

УДК 81'373.43(476)

АЎТАРСКІЯ НЕАЛАГІЗМЫ Ў ЛЕКСІЧНАЙ СІСТЭМЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

А. М. Асіпчук

УА “Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт” (Рэспубліка Беларусь,
230008, г. Гродна, вул. Церашковай, 28; e-mail: ggau@ggau.by)

Анотацыя. У артыкуле разглядаюцца аўтарскія неалагізмы, асаблівасці іх словаўтварэння, стылістычнае выкарыстанне.

Ключавыя словы: аўтарскія неалагізмы, словаўтварэнне, лексічныя адзінкі.

АВТОРСКИЕ НЕОЛОГИЗМЫ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА

О. Н. Осипчук

УО “Гродненский государственный аграрный университет”
(Республика Беларусь, 230008, г. Гродно, ул. Терешковой, 28; e-mail:
ggau@ggau.by)

Аннотация. В статье рассматриваются авторские неологизмы, особенности их словообразования, стилистическое использование.

Ключевые слова: авторские неологизмы, словообразование, лексические единицы.

AUTHOR'S NEOLOGISMS IN THE LEXICAL SYSTEM OF BELORUS SIAN LANGUAGE

A. M. Asipchuk

EI “Grodno State Agrarian University” (Belarus, Grodno, 230008, 28
Tereshkova st.; e-mail: ggau@ggau.by)

Summary. The article regards author's neologisms, the particularities of word formation, their stylistic using.

Key words: author's neologisms, word formation, lexical units.

Дысцыпліна “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” прадугледжае вывучэнне лексічнага складу не толькі літаратурнай (унармаванай) мовы, але і такіх яе пазалітаратурных сродкаў, як дыялектызмы, жарганізмы, устарэлыя словы, неалагізмы. Сярод

апошніх вылучаюцца як агульнамоўныя, так і індывідуальна-аўтарскія наватворы, або аказіяналізмы (ад лац. *occasio* – ‘выпадак’). Менавіта яны надаюць вобразам адценне навізны, свежасці, у пэўнай ступені робяць адметнай творчасць таго ці іншага майстра слова. Як слухна заўважае М. Прыгодзіч, “аўтарскія неалагізмы, як правіла, уяўляюць з сябе такія лексічныя адзінкі, якія не адпавядаюць агульнапрынятым моўным нормам, яны характарызуюцца індывідуальным густам творцы і абумоўлены спецыфічным кантэкстам ужывання. ... Разнастайныя па сваёй структуры, канцэнтрацыі “навізны” і ступені экспрэсіўнасці, адны з іх маюць празрыстую семантыку, г. зн. лёгка “чытаюцца”, іншыя ж рэзка выдзяляюцца на фоне ўнармаванай лексікі. ... Колькасць аўтарскіх неалагізмаў у сучаснай беларускай мове няспынна папаўняецца” [9, с. 58-59].

Ілюстрацыйным матэрыялам пры разглядзе дадзенага пытання паслужылі аўтарскія неалагізмы, узятыя з паэтычных твораў Рыгора Барадуліна. Леаніда Дранько-Майсюка, Яўгеніі Янішчыц. Прыведзеныя ніжэй прыклады могуць выкарыстоўвацца пры вывучэнні тэмы “Актыўная і пасіўная лексіка”.

Па сваёй марфалагічнай прыродзе пераважную большасць складаюць аказіяналізмы-назоўнікі і дзеясловы: Будзе слоту абвясчаць прагноз. *Лістабой* учыніць ператруску. Песняй, што расчуліла да слёз. Я прыму цябе па-беларуску (Я. Янішчыц); Ты спісваеш блакноты да лістка Уздыхамі наіўных *джэльецінак*. І лічбаў тэлефонная луска На ўсіх тваіх кашулях і прасцінах... (Л. Дранько-Майсюк); Ад сінізны *чамрэлі* вароны, Гусі скублі поўсць у ваўкоў, І навальніцы білі шалёна Ў далоні Палесся сотні цвікоў (Л. Дранько-Майсюк); Вясне трывогаю *травець*. Журбе *вярбіца* ніца. ... Журыўся на Палессі журавель. Сярпы зубіла Сіняя сініца... (Р. Барадулін) і інш. Зафіксаваны адзінкавыя прыклады аказіяналізмаў-прыметнікаў, дзеепрыметнікаў, прыслоўяў: Чакае, покуль спіць бяда, *Трывогачуйная* вада. Расце, забыўшы на гады, Трава – хаўрусніца вады (Р. Барадулін); Як раніцу, я сустракаю Вас, Ад суму адзічэлы і *ўначэлы*, Крылатага стральца сляпыя стрэлы Цяляюць у ратунак мой якраз (Р. Барадулін); Мне зразумела ўсё і ўсё не ясна – Ці варты музыкі такой?! Ці варты я хвіліны гэтай шчаснай, Калі гучаць *арфічна* Вашы астры Па-над пустой канцэртнай асакой (Л. Дранько-Майсюк).

Што да словаўтварэння зафіксаваных аўтарскіх неалагізмаў, то тут вылучаюцца два асноўныя спосабы: афіксальны, а таксама аснова- і словаскладанне. У сваю чаргу афіксальны спосаб словаўтварэння найбольш шырока прадстаўлены суфіксацыяй. Напрыклад: Ты *магутнікам* стань на зямлі!... Тым я стаў на зямлі, чым прасілі. Долю

ніцма – паны, каралі... Горы, дрэвы галовы схілілі (Л. Дранько-Майсюк). Ад агульнаўжывальнага прыметніка *магутны пры дапамозе* суфікса *-ік-* утварыўся аказіяналізм са значэннем асобы (на ўзор *механік, кадравік, цырульнік* і пад.). Бацькоўскае зямлі скупыя ляды. Вясновы парастак для вас – нялішні. *Тапалянятамікупаляняты* Каля таполі гордаі узняліся (Р. Барадулін). Тут словаўтваральнымі марфемамі выступаюць суфіксы *-ян-* і *-ят-* (як і *бусляняты, ваўчаняты* і інш.).

Даволі пашыраным з’яўляецца суфіксальна-постфіксальны спосаб утварэння аўтарскіх неалагізмаў: Ідуць здалёку чыстыя крыніцы. Над імі векавая заціш дрэмле. Няхай *галініца* і *караніца* Пявучае Купалаўскае дрэва! (Р. Барадулін); Вядома ж, не... Мне гэта ўсё здалося! Яшчэ ніякі гэта не разрыў! Яшчэ шуміць эгейскае калоссе, І кіфарыйскі *стеліца* матыў (Л. Дранько-Майсюк); У выдмах захмарных Завя *ведзьміца*. Змрок выплывае, Нібыта з нябыту, І поўніць коўш Вялікай Мядзведзіцы... (Р. Барадулін); Сціха адхінаюцца клёкатам І цішаю *клямчаіца* дзверы. Зямным і нябесным клёкатам Буслы У ялін у даверы (Р. Барадулін) і інш.

Зафіксаваны адзінкавыя прыклады аўтарскіх неалагізмаў, утвораных прыставачна-суфіксальным спосабам: Ён з намі быў, ён нас любіў І нават пад уціскам Не проста Бургамістрам быў, А *антыдраканістам* (Л. Дранько-Майсюк); Каля нашага плота рака. Абсыпаецца бераг пашуху. Грукат ранішняга цягніка *Настрахаў* на бярозе бусліху (Л. Дранько-Майсюк); Адчуў, што нялёгка праца – дружыць. Дарога *накусіла* бровы. Са свята ўстрыжована неак *дрыжыць* Спідометра палец нервовы (Р. Барадулін).

Аказіяналізмы, утвораныя шляхам складання слоў і асноў (кампазіцыя), на нашу думку, найбольш цікавыя як у семантычным, так і ў стылістычным плане. Яны ўражваюць чытача сваёй арыгінальнасцю, надаюць непаўторную вобразнасць: На вуліцы Першага пацалунку Ад пані Дароты пачую: *Stolat*. На вуліцы Першага пацалунку Гітары пабліскае *верасняпад* (Л. Дранько-Майсюк); Душы і фрэсцы боязна раскрыцца. На ветры часу стыне веры крыцца. Красой падзольнай думу расцвялі. У *крыжакрылай* келлі Еўфрасіні Згадаецца акрайчык неба сіні І посах, што падаўся ў бабылі (Р. Барадулін); Палаюць вогнішчы азёр – Ад іх агню смялей блакіту. І вечар – электраманиёр Нябеснага энергазбыту Уключыць зоры. Будзе ноч *Асакавольтная* падзіцца. І сэрца рушыць басанож, Дзе пахне раніцай ігліца (Р. Барадулін); Дурніцам гэтым жа важней Спазнанне поўнай перамогі, Чым нашай еднасці дарогі *Ў* бялоткі май і *суравей*... (Я. Янішчыц); Але Віхор быў з раніцы не ў гуморы І сыраватай хмурынкай

Беглы накід сцёр гаропка. І ад нервовага тэксту Засталася ўпэўненая сонцакропка. Да вечара (Р. Барадулін) і інш. Увогуле нельга не пагадзіцца з думкай Р. Ю. Намітокавай аб тым, што “ў словаўтваральным плане нестандартныя маўленчыя наватворы двойчы аказіянальныя: у іх, акрамя лексічнай аказіянальнасці, ёсць яшчэ словаўтваральная” [8, с. 17].

Безумоўна, індывідуальна-аўтарскія неалагізмы знаходзяцца па-за межамі літаратурнай мовы, аднак яны “могуць ператварацца ў факты мовы пры спрыяльных умовах” [8, с. 22]. Чытаючы верш Леаніда Дранько-Майсюка “Хвалебная песьня новасловам” (арфаграфія аўтара захоўваецца), міжволі здзіўляешся такім, з аднаго боку, новым, свежым, а з другога – абсалютна блізкім, быццам бы зусім простым, але вельмі трапным словам: Во – гора: інтэрнэт... Замж такой няўклюдзіны Кажыце: *словасьвет* І ў травені, і ў студзені. Кажыце круглы год, Калі й стамляцца станеце, Ня прынтэр, а *выход* – І застанеца ў памяці! І не камп’ютэр, не! *Асьветар* – слова лепшае, Бо ў нашай старане Асьветаі сьвет завершаны. І хай па-над гарой Мабільнікаў з мабіламі Жыве *далькажык* мой – Такое слова мілае! *Далькажык* – *даль і каж...* Кажы далёка, сонейка, Мяне прасьвечвай аж Да самага да донейка!

Такім чынам, аўтарскія неалагізмы – гэта не толькі мастацкі сродак перадачы своеасаблівага бачання і адчування свету паэтам, але і адна з крыніц узбагачэння роднай мовы, стылістычныя, семантычныя, словаўтваральныя магчымасці якой шматгранныя.

ЛІТАРАТУРА

1. Барадулін, Р. Свята пчалы. Выбраныя вершы і паэмы / Р. Барадулін. – Мінск: Маст. літ., 1975. – 400 с.
2. Барадулін, Р. Руны Перуновы: выбр. тв. / Р. Барадулін. – Мінск: “Радзіла-плюс”, 2006. – 496 с.
3. Барадулін, Р. Трэба дома бываць часцей... Выбр. старонкі лірыкі Р. Барадулін. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 352 с.
4. Дранько-Майсюк, Л. Гаспода: Выбранае / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск: Маст. літ., 1998. – 382 с.
5. Дранько-Майсюк, Л. Над пляцам: Вершы / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 86 с.
6. Дранько-Майсюк, Л. Тут: Вершы, паэмы, эсэ / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 214 с.
7. Дранько-Майсюк, Л. Няхай жыццём кіруе сьмех... / Л. Дранько-Майсюк // *Дзеяслоў*. 2008. – № 4 (35). – С. 105-106.
8. Намітокова, Р.Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Р.Ю. Намітокова. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1986. – 160 с.
9. Прыгодзіч, М. Сэнс у іх хаваецца яшчэ большы, чым паэзія...: Аўтарскія неалагізмы як факт мовы / М. Прыгодзіч // *Роднае слова*, 1995. – № 8. – С. 56-60.
10. Янішчыц, Я. Выбранае / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 351 с.